

Ruh: Hayat İksiri

7 Ağustos 2013

Hadisler

Abdullâh b. Mes'ûd anlatıyor: Ben Medine'de Peygamber'le birlikte bir tarladaydık. O (sav) hurma dalından bir değneğe dayanıyordu. O sırada birkaç Yahudi'ye rastladı. Onların bazıı, 'ona ruhu sorun.' derken, bazıı da, 'Hayır, bunu sormayın, olur ki hoşunuza gitmeyecek bir cevap verir.' dediler. Derken kalkıp geldiler ve, "Yâ Eba'l-Kâsım! Bize ruhtan bahset!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah bir müddet bekledi. Ben, o esnada kendisine vahiy geldiğini fark ettim. Bu yüzden vahiy tamamlanıncaya kadar biraz geriye çekildim. Nihayet Rasulullah, "Sana ruhu sorarlar. De ki, ruh, Rabbimin emrindendir..." (el-İsrâ: 17, 85) âyetini okudu. (B7297Buhârî, İ'tisâm, 3)

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav), "İnsanlar gümüş ve altın madenlerine benzerler. Câhiliye devrinde hayırlı olanlar, İslâm'da da hayırlı olanlardır. Yeter ki, İslâm'ı iyi kavrasınlar. Ruhlar da toplu cemaatlerdir. Onlardan birbirleriyle uyuşanlar kaynaşır, uyuşamayanlar da anlaşamaz, ayrılırlar." buyurmuştur. (M6709 Müslim, Birr, 160; B3336 Buhârî, Enbiyâ, 2)

Ebû Hüreyre anlatıyor: "Müminin ruhu çıktığı zaman, onu iki melek karşılar ve yükseklerle çıkarırlar... Gök ehli, 'Yer tarafından güzel bir ruh geldi. Allah sana ve yaşattığın cesede salât (dua) etsin.' derler. Peşinden onu Yüce Rabbine götürürler. Sonra, 'Bunu sınırın ötesine (sidretü'l-müntehâ'ya) kadar götürün.' diye buyrulur. Kâfirin ruhu çıktığı zaman... gök ehli, 'Yer tarafından kötü bir ruh geldi.' derler ve 'Bunu sınırın sonuna (cehenneme) kadar götürün.' diye söylenir." (M7221 Müslim, Cennet, 75)

Abdurrahman b. Kâ'b el-Ensârî'nin babası Kâ'b bin Mâlik'den rivayet ettiğine göre Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Müminin ruhu, kendisinin dirileceği (kıyamet) günü cesedine geri dönünceye kadar cennet ağaçlarından beslenen kuş gibidir." (İM4271 İbn Mâce, Zühed, 32; N2075 Nesâî, Cenâiz, 117; MU572 Muvatta', Cenâiz, 16)

Açıklama

İnsanın hep merak ettiği, zihnini meşgul eden temelli sorular vardır. İnsanlık tarihinin her döneminde bu sorular sorulmuş, cevapları tartışılmıştır. Her çağda ve kültürde, gerek dinî gerek felsefî çerçevede tartışılan bu insanî problemlerden biri de ruhun varlığı, ne olduğu hususudur. Bütün insanlık için bugün de hâlâ bir muamma olan ruh, bundan on dört asır evvel Son Peygambere de yöneltilen sorulardan biri olmuştur. Onun büyük sahâbîlerinden Abdullah b. Mes'ûd anlatmaktadır: Sıcak bir Medine gününde Allah Resûlü ile birlikte yürüyüşe çıktık. Hz.

Peygamber bir ara yorgunluğundan bir hurma dalına yaslanmıştı. Derken yanımızdan bir grup Yahudi geçti. Onlardan bazıları, “Ona ruhtan sorun.” derken bazıları da, “Hayır, ona bunu sormayın, olur ki size hoşlanmayacağınız bir cevap verir.” dediler. Neticede ona doğru kalkıp geldiler ve:

‘Yâ Eba’l-Kâsım! Bize ruhun ne olduğunu söyle!’ dediler. Resûlullah bu soru üzerine bir müddet durdu, sustu; çünkü bu hususta kendisine herhangi bir şey inmemişti. Dolayısıyla onlara hemen cevap vermedi. O esnada Allah Resûlü’nün yanında bulunan İbn Mes’ûd, ona vahiy gelmekte olduğunu düşünerek geriye çekildi. Nihayet vahiy geldi. Nebî (sav), “Sana ruhu soruyorlar. De ki, ruh, Rabbimin emrindendir ve size (bu konuda) verilen bilgi pek azdır.”¹ âyetini okudu.²

Abdullah b. Abbas’tan aktarıldığına göre ise, ruhun ne olduğu sorusunu Hz. Peygamber’e yöneltenlerin Medineli yahudilerin kılavuzluğunda Mekkeli müşrikler olduğu da söylenmektedir. Buna göre Mekke putperestleri akıllarınca meydan okumak maksadıyla Allah Resûlü’nü zor bir soruyla nasıl alt edebileceklerini düşünürken Medineli Yahudilerden yardım talep ederler. Onlar da Kureyşlilere, Muhammed’e ruhun ne olduğunu sormalarını tavsiye ederler. Müşrikler Peygamber’e gelip bu soruyu sorunca, “Sana ruhu soruyorlar...” âyeti nâzil olur.³

Allah’ın, ezeli ilmiyle, Yüce Kelâmıyla Resûlü’ne vahyettiği bu cevap, aslında ruhu Hz. Peygamber’e kimin, nerede sorduğu hususunu önemsiz kılmaktadır. Birçok konuda olduğu gibi ruh konusunda da bilgiçlik taslayan Yahudilerin esasen ruha dair çok az şey bildiklerinin de vurgulandığı âyette, “ruhun Allah’ın emrinden olduğu” şeklindeki cevap manidardır. “Allah’ın emri-ruh” bağlantısının yer aldığı diğer âyetlere bakıldığında (ki ruh, hemen hemen geçtiği her âyette Allah’ın emri ile birlikte kullanılmaktadır.) Yahudilerin veya müşriklerin Hz. Peygamber’e sordukları ruhtan kastın “ilâhî vahiy” anlamına geldiği anlaşılabacaktır. Nitekim bir âyette, “Allah, Meleklerini ‘benden başka ilâh yoktur, sırf benden korkunuz’ uyarısını, insanlara duyursunlar diye dilediği kullarına kendi emrinden ruhu (vahyi) gönderir.”⁴ buyrulmakta, bir başka âyette de, “İşte böylece sana da emrimizle ruhu (Kur’an’ı) vahyettik...”⁵ denmektedir. Ayrıca vahiy peygamberlere ulaştıran melek Cebrail için er-Rûh⁶ ve “er-Rûhu’l-Emîn”⁷ ifadeleri kullanılmaktadır. İsa Peygamber’in çağrısını güçlendirmek için onun Rûhu’l-Kuds ile desteklendiğinin ifade edilmesi⁸ de, Kur’an’da ruhun, çok kapsamlı kullanıldığını ve daha çok ilâhî vahiy veya sözü içerdiğini göstermektedir.

Bedene can katan ruhun insan için önemi ne ise insanlığın kurtuluşu, refah ve mutluluğu için de vahiy o kadar hayati bir değere sahiptir. Nitekim “Ey inananlar! Allah ve Resûlü sizlere hayat veren şeylere çağırıldığı zaman onların bu çağrısına kulak verin...”⁹ âyetinde ilâhî mesajlar hayat kaynağı olarak takdim edilmektedir. Ruh ile Allah’ın emri/vahiy arasındaki bu anlam ilişkisi ruhun kelime anlamıyla da doğrulanabilir. Ruh ile aynı kökten gelen “er-riyâh/rüzgârlar” hakkında Yüce Yaratıcı şöyle buyurmaktadır: “ve bulutları yükseltmek için rüzgârları gönderen Allah’tır; sonra biz onları çorak beldelere sürükler ve cansız toprağa hayat veririz. Yeniden dirilme de işte böyle olacaktır.”¹⁰ Yine Kur’an’da Hz. İsa için de, “Allah’tan bir ruh” denmesi,¹¹ Hz. İsa’ya ölülere

diriltme¹² mucizesinin verilmesiyle alâkalıdır.¹³ Bu durumda Allah'ın (c.c.), insanın maddî yaratılışından bahsederken meleklerle buyurduğu, “Ben, onun yaratılışını tamamladığım ve ona ruh verdiğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın.”¹⁴ âyetinde ruhu kendisine izafe etmesi, insana hayat ve can verdiğini, böylece onu şerefli bir varlık kıldığını ifade etmek içindir. Şu hâlde ruhun, maddeye hayat veren, ona can katan iksir olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'an'da geçen ruh kavramının, yerine göre vahiy, melek (Cebrail) veya insan ruhu (canı) anlamlarına geldiği söylenebilir. Ancak bu mânâlardan hangisine gelirse gelsin ruhun gerçek mahiyetini Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Kur'an'da sık sık kullanılması yanında ruhun bir soru konusu olması önemlidir. Daha da önemlisi, ruh mefhumu tam olarak kavranamamış olsa da bilinen bir gerçek vardır ki, o da ruhun insanî, tarihî ve dilsel bir gerçekliği olduğudur.

Hiç kuşkusuz tarih boyunca insanlığın zihnini en çok meşgul eden şeylerden birisi madde-ruh ilişkisidir. Bu noktada insanın ruhu ayrı bir önem arz etmektedir. Tarihte olduğu gibi günümüzde de insan ruhunu inkâr edip insanı mahza biyolojik bir varlık olarak tasavvur edenler yanında, onun fizikî yapısını görmezden gelip onda asl olanın ruh olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Ayrıca Ortaçağ batı dünyasında âdeta farklı bir varlık kategorisi olarak değerlendirilen kadının ruh sahibi bir varlık olup olmadığı hususu da uzun süre tartışılmıştır. İslâm geleneğinde ise daha çok insan ruhunun neliği, bedenle bağı, bedenden ayrı mı yoksa onu tamlayan bir parçası mı olduğu, sonsuz olup olmadığı, ölümden sonraki durumu v.s. gibi hususlar tartışma konusu olmuştur. Tarihte olduğu gibi günümüzde de Batı ve İslâm dünyasında insanın görünmeyen âlemini, ruhunu anlama ve anlamlandırma çabaları tatmin edici bir neticeye ulaşmasa da devam etmektedir.

Buna rağmen gerek yukarıda da işaret ettiğimiz Kur'an âyetlerinden gerekse de Allah Resûlü'nün bazı hadislerinden hareketle ruh hakkında birtakım yalın hakikatlerden söz etmek mümkündür. Hz. Peygamber (sav) bazı hadislerinde insan yerine “ruh sahibi varlık” anlamına gelen “neseme”¹⁵ kavramını kullanmıştır.¹⁶ Onun, insanı “neseme” olarak ifade etmesi ruh yönü öne çıkan bir varlık tanımlamasıdır. Hatta o (sav) bir hadisinde canlı bir kuşu da “ruhu olan bir hayvan” şeklinde nitelendirmiştir.¹⁷ Bu da gösteriyor ki, İslâm, canlıları ruh ve bedenden müteşekkil iki yönlü bir varlık olarak kabul etmektedir. Ruhun, bedeni harekete geçiren, organizmayı canlı hâle getirmesi yanında Hz. Peygamber, onu, insan davranışlarına yön veren bir “öz” olarak da tanımlamıştır. O (sav), bu insanî hakikati şöyle dillendirmiştir: “Ruhlar bir araya getirilen topluluklardır. Onlardan birbirleriyle uyuşanlar kaynaşırlar, uyuşamayanlar da kaynaşamaz, ayrılırlar”¹⁸ Böylece ruhun, insanın huy, istidat ve eğilimlerinin kaynağı olduğu, bunun da her insanda farklı tezahürleri olabileceğini Hz. Peygamber'in hadislerinden öğrenmiş oluyoruz. Dolayısıyla birbirinden farklı karakterler olarak topluluklar hâlinde yaşayan insanların birbirleriyle kaynaşmaları veya anlaşamamaları, iyilerin iyilerle, kötülerin kötülerle uyum sağlamaları yaratılıştan gelen rûhî yapılarından, özelliklerinden kaynaklanmış olmaktadır.

Bu nebevî hadisin işaret ettiği gibi ruh, insanın karakter yapısının, davranış özelliklerinin, istidatlarının, temel eğilimlerinin iç dünyasını ifade eder. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin, Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şâhit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şâhit olduk, dediler.”¹⁹ İnsanın Allah’ın varlığı ve birliği fikrine yaratılıştan aşına bir ruh yapısına sahip olduğu gerçeğini temsili bir anlatımla hatırlatan bu âyet, onun hesap gününde bu inanca yabancı olduğu bahanesine sığınamayacağını ifade etmektedir. Bu husus, İslâm geleneğinde “elest bezmi” olarak bilinmektedir. Bu âyetin bazı İslâm bilginlerinin ruhların bedenlerden önce yaratıldığı²⁰ kanaatini desteklediği söylenir. Mamafih, “ruhlar âleminde verdiğimiz söz” şeklinde yaygın olan kanaat bu anlayışın kültüre bir yansımasıdır. Bununla birlikte Müslümanlar arasında ruhlarla bedenlerin aynı anda yaratıldıkları kanaatini benimseyenler de olmuştur.

Ruhun geçmişi kadar hatta ondan daha fazla geleceği, yani beden ölümünden sonraki durumu İslâm bilginlerinin zihnini epeyce meşgul etmiştir. Ruh, insan bedenine hayat veren ilâhî nefes olarak düşünülürse, ölüm de o ruhun yine Allah’ın emriyle kabz olunması anlamına gelecektir. Hadis kaynaklarımızda da daha çok ölüm sonrası ruhun durumuna ilişkin malumatlar mevcuttur. Ebû Seleme vefat ettiğinde açık kalan gözlerini kapattıktan sonra, “Ruh kabzedildiği vakit onu göz takip eder.” buyuran Hz. Peygamber onun için şöyle dua etmişti: “Ey âlemlerin Rabbi! Kabrini genişlet ve onu kendisi için aydınlat.”²¹ Ölümle birlikte beden çürüyüp yok olacağı gerçeği göz önüne alındığında Hz. Peygamber’in bu duası, insan için ölümünden sonra huzur veya huzursuzluğun ruhsal düzeyde devam edeceği gerçeğini ifade etmektedir. Nitekim Efendimiz (sav), dünyada Allah’a inanmış ve güzel davranışlar sergilemiş olan bir insan ile çirkin işler yapan birinin ölümünden sonraki vaziyetlerini şu şekilde sembolize etmektedir: Melekler ölüm döşğinde olan kimsenin yanına gelirler. Ölen kişi iyi biri ise melekler, “Ey güzel bedendeki güzel ruh! Övgüyü hak ederek cesetten ayrıl ve öfkeli olmayan Rabb’in rahmet ve merhametiyle mutlu ol.” derler. Ruh bedenden çıkıncaya kadar ona böyle söylenir. Sonra o ruh göğe yükseltilir ve gök (kapısı) onun için açılır. Sonra, ‘bu kimdir?’ diye sorulur. Onu götüren melekler, “Falan kimsedir.” derler. Ardından, “Güzel ruha merhaba! O, güzel bir ceseteydi. Övgüye lâyık olarak buraya gir ve ve öfkeli olmayan

Rabb’in rahmet ve merhametiyle mutlu ol.” denilir. Sonra Allah’a kavuşacağı göğe götürülünceye kadar ona devamlı olarak böyle söylenir. Bu salih kişinin tam aksine ölüm döşğindeki kötü bir adam ise bu sefer melek, “Ey pis cesette olan pis ruh! Çık ordan. Yerilmiş olarak çık ve kaynar su, cehennem halkının irini ve bunların misli çeşitli başka azap ile müjdelene.” der. O ruh bedenden çıkıncaya kadar kendisine böyle söylenir. Sonra o kötü ruh göğe çıkarılır. Fakat gök (kapısı) ona açılmaz ve onun kim olduğu sorulur. ‘Falanca’dır.’, diye cevap verince, “kötü ruha esenlik yoktur, o kötü bir bedendeydi. Kınanmış olarak geri dön. Çünkü sana göğün kapıları kesinlikle açılmayacaktır.” denilir ve bunun üzerine o ruh gökten (yere) gönderilir ve sonra cesedin bulunduğu mezara varır.”²² İşte Allah Resûlü’nün (sav) ölüm sonrasına ilişkin işaret

ettiği iyi ile kötü arasındaki bu fark, geniş ve sınırsız gökyüzü ile daracık bir kabir arasındaki fark gibidir. Temiz, iyi ruhlar için olabildiğine sınırsız bir mutluluk ve özgürlük, çirkin olanlar için ise tam bir hapis hayatı... Nebî'nin (sav), "Kabrin, kişi için ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukur olabileceğini"²³ söylediği bir başka hadisinde de ifade ettiği gibi beden yok olmasıyla başlayıp âhirete kadar devam edecek süreçte, kendisine önceden, ölümünün hemen akabinde mutlu sonu gösterilen²⁴ inanmış iyi insanlar, ruhsal olarak bir ferahlık hissedecek, buna karşın çirkin davranışlar sergilemiş olanlar daralacak, ruhsal olarak büyük bir ıstırap duyacaklardır. Tıpkı suçlu olduğunu bilen birisinin mahkeme salonuna çıkmadan önce gözaltında tutulduğu süreçte yaşadığı ruh hâli gibi... Resûlullah (sav) müminin bu süreçteki ruh hâlini bir başka hadisinde şöyle dile getirmektedir: "Müminin ruhu, kendisinin dirileceği (kıyamet) günü cesedine geri dönünceye kadar cennet ağaçlarından beslenen kuş gibidir."²⁵ Resûl-i Ekrem'in şair sahâbîsi Kâ'b b. Mâlik sayesinde öğrendiğimiz bu nebevî söz, aynı zamanda, bedenlerin yeniden diriltilmesiyle (ba's) birlikte ruhların cesetlerine tekrar döneceklerine de vurgu yapmaktadır. Bu da hesap vermek üzere insanların bedenleri ve ruhlarıyla birlikte toplanacaklarını (haşr olunacaklarını) ifade etmesi bakımından önemlidir. Yine bu hadis vesilesiyle kökleri çok eskilere dayanan ve günümüzde de varlığını hâlâ sürdürmekte olan "ruhların göçü (tenasüh)" inancının İslâm'ın yeniden dirilme ve âhiret inancıyla hiçbir şekilde bağdaşmadığını öğrenmiş oluyoruz.

İlgili âyet ve hadislerin işaret ettiği hususlar dışında özellikle ruhun insanın yaratılışından önceki ve ölümünden sonraki durumu, mahiyeti hakkında söylenebilecekler çok sınırlıdır. Aynı şekilde yaşayan insanın bedenine can katan ruhun nasıl bir varlık olduğu hakkında da konuşulacak pek az şey vardır. Bu noktalarda yazılıp çizilenler kanıtlanabilir bilgiler olmaktan uzaktır. Dolayısıyla ruh, insanın özel ve meçhul tarafı olarak kalmaya devam edecektir. Ancak ruh hakkındaki bu bilinmezlikler insanın rûhî bir yönü olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Şu var ki, insanın sadece üreten ve tüketen bir nesneye indirgendığı günümüzde, pratikte onun ruhsal yapısının neredeyse yok sayıldığı gözlerden kaçmamaktadır. İnsanın salt bedeniyle aynileştirilmesine paralel olarak sadece ekonomik temeller ve maddî değerler üzerine inşa edilmek istenen modern toplum anlayışında onun ruhsal ihtiyaçlarının neler olduğu, bu ihtiyaçların nasıl giderileceği merak konusu bile değildir.

Kaynak notları

1 İsrâ 17/85.

2 B7297 Buhârî, İ'tisâm, 3; B7456, B7462 Buhârî, Tevhid, 28-29; B125 Buhârî, İlim, 47; M7059-60 Müslim, Sıfâtü'l-Münâfıkın, 32-33; T3141, Tirmizî, Tefsîru'l- Kur'ân, 17.

3 T3140 Tirmizî, Tefsîru'l- Kur'ân, 17.

4 Nahl, 16/1-2.

5 Şûrâ, 42/52.

6 Nahl, 16, 102; Nebe', 78/38.

7 Şuarâ, 26/193.

8 Bakara, 2/87.

9 Enfâl, 8/24.

10 Fâtır, 35/9.

11 Nisâ, 4/171.

12 Mâide 5/110.

13 RM3 İsfehânî, Müfredât, Türkçesi, s. 648.

14 Hicr, 15/28, 29.

15 İE5/49 İbnü'l-Esîr, Garîbü'l-hadîs, v, 49; LA49/4414 İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, IL, 4414.

16 MA154, Abdürrezzâk, Musannef, I, 52.

17 M5062 Müslim, Sayd, 59.

18 M6709 Müslim, Birr, 160; B3336 Buhârî, Enbiyâ, 2.

19 A'râf, 7/172.

20 MŞ35917 İbn Ebû Şeybe, Musannef, Evâil, 1.

21 M2130 Müslim, Cenâiz, 7.

22 İM4262 İbn Mâce, Zühd, 31; HM8754 İbn Hanbel, II, 364; M7221 Müslim, Cennet, 75.

23 T2460 Tirmizî, Sıfatü'l- Kıyâme, 26.

24 T1072 Tirmizî, Cenâiz 70.

25 MU572 Muvatta', Cenâiz, 16; İM4271 İbn Mâce, Zühd, 32; N2075 Nesâî, Cenâiz, 117.

Kaynak: Diyanet İşleri Başkanlığı, Hadislerle İslâm, 1. Cilt, s. 291–300